

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ

СІТНІКОВА Н. П.

УДК 338.2

Сітнікова Н. П. Стратегічне планування розвитку та соціальні процеси

У статті розглядаються підходи до стратегічного планування, спрямованого на соціальне включення. Також надається огляд сучасних соціальних процесів і тенденцій скорочення нерівності, подолання бідності та соціального виключення.

Ключові слова: стратегічне планування, соціальний розвиток, бідність.

Бібл.: 10.

Сітнікова Наталія Петрівна – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (бульв. Дружби народів, 28, Київ, 01103, Україна)

E-mail: nsitnikova2011@ukr.net

УДК 338.2

Ситникова Н. П. Стратегическое планирование развития и социальные процессы

В статье рассматриваются подходы к стратегическому планированию, направленному на социальное включение. Также предоставляется обзор современных социальных процессов и тенденций сокращения неравенства, преодоления бедности и социального исключения.

Ключевые слова: стратегическое планирование, социальное развитие, бедность.

Библ.: 10.

Ситникова Наталья Петровна – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли Украины (бульв. Дружбы народов, 28, Киев, 01103, Украина)

E-mail: nsitnikova2011@ukr.net

UDC 338.2

Sitnikova N. P. Strategic planning of development and social processes

In the article approaches of strategic planning aimed at social inclusion are considered. Also it presents an overview of contemporary social processes and trends in the area of inequality alleviation, poverty reduction and overcoming social exclusion.

Key words: strategic planning, social development, poverty

Bibl.: 10.

Sitnikova Nataliya P. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, The Economic Research Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (bulv. Druzhby narodiv, 28, Kyiv, 01103, Ukraine)

E-mail: nsitnikova2011@ukr.net

Сучасне стратегічне планування суспільного розвитку в країнах з ринковою економікою визначає оптимальні шляхи посилення людського потенціалу для забезпечення змін у якості економічного зростання відповідно до обраної країною моделі економіки. Наукові дослідження, найбільш відомі з яких праці Амартії Сена, почали привертати увагу до факторів, які досі було недооцінено (таких як соціальна нерівність і нерівномірний людський розвиток), що впливають на економічні результати. Методологічні підходи, що було покладено в основу процесу стратегічного планування, різноманітні, проте на початку XXI століття необхідність забезпечення соціальної стабільності привела до визнання пріоритетності у глобальному порядку денному розвитку таких стратегічних напрямів, як забезпечення прав людини, боротьба з бідністю, скорочення масштабів нерівності та соціального виключення. Запровадження розвиненими країнами нових підходів до стратегічного планування, орієнтованого саме на ці пріоритети, міжнародний досвід активізації соціальних процесів, взаємозв'язки між економічним і соціальним векторами планування обумовлюють актуальність проблеми наближення вітчизняної системи стратегічного планування до загальносвітових на світовому рівні стандартів.

Дослідженню та розвитку загальної теорії та практики планування та прогнозування економічного і соціального розвитку присвячені праці таких вчених, як В. Ф. Беседін, І. К. Бондар, В. М. Геєць, Н. І. Горшкова, О. С. Ємельянов, Я. А. Жаліло, І. В. Крючкова, І. Г. Манцуров, Л. А. Мусіна, Дж. Сакс, А. Сен, Дж. Стігліц, Ж.-П. Фітуссі тощо. Різні аспекти соціального розвитку, питання рівня та якості життя населення досліджувались вітчизняними та іноземними вченими: О. І. Амошею, Д. П. Богинею, А. К. Дауренбековим, М. О. Кизимом, Е. М. Лібановою, О. В. Макаровою, О. Ф. Новіковою, Н. М. Рімашевською, Ф. В. Узуновим тощо. Проте недостатньо вивченими залишаються питання осучаснення процесів вироблення соціальної політики відповідно до усталеної практики реалізації політики соціального включення Європейського Союзу (ЄС).

Глобальні виклики та посилення значущості ролі людського капіталу в сучасних процесах переходу до постіндустріального суспільства обумовлюють впровадження нових підходів до стратегічного планування національного розвитку. Для забезпечення сталого економічного зростання необхідно задіяти не тільки класичні важелі планування, наслідком чого є підвищення ВВП на душу населення, але і планувати інвестування в людину, що супроводжується збільшенням рівня державних витрат на розвиток соціальної сфери, систем освіти та охорони здоров'я, що, у свою чергу, приводить до скорочення масштабів нерівності, бідності та соціального виключення. Дослідження питань соціального розвитку, аналіз динаміки соціальних показників та їх прогнозування для використання у процесі прийняття рішень, вивчення впливу прийнятих рішень на якість життя населення, насамперед найбільш уразливих його верств, є підґрунтям для стратегічного планування національного розвитку, орієнтованого на забезпечення добробуту, соціальної злагоди та стабільності. *Метою*

дослідження є висвітлення питань стратегічного планування соціально-економічного розвитку на макrorівні з урахуванням соціальних процесів та ініціатив, насамперед для забезпечення прав людини, подолання бідності та соціального включення.

На початку XXI століття велику кількість досліджень присвячено питанням аналізу та узагальненню взаємозв'язків забезпечення макроекономічної стабільності, економічного зростання та людського розвитку. Значну кількість стратегічних документів, розроблених на глобальному рівні, спрямовано на скорочення нерівності, зниження масштабів бідності та соціального виключення (Пакт Цілі Розвитку Тисячоліття, Стратегія подолання бідності, Національні плани дій щодо соціального включення у країнах ЄС тощо). У практиці державного управління на національному рівні використовуються глобальні орієнтири суспільного розвитку та результати наукових досліджень щодо визначення його пріоритетів та нових підходів до його вимірювання. Так, наприклад, у процесі стратегічного планування розвитку у Франції враховуються рекомендації, викладені у Звіті комісії з вимірювання економічних досягнень і соціального прогресу (серед яких слід зазначити такі рекомендації, як: «показники якості життя у всіх відповідних сферах мають забезпечувати вичерпну і всеосяжну оцінку нерівності», «у рамках оцінки матеріального добробуту слід розглядати дохід і споживання, а не виробництво», «дослідження мають бути спрямовані на оцінку зв'язку між різними аспектами якості життя кожної людини, а отримана інформація має використовуватися у процесі розроблення політики у різних сферах», «якість життя залежить від об'єктивних умов життя людей та їх можливостей; мають бути зроблені кроки для поліпшення показників стану здоров'я людей, освіти, особистої діяльності та екологічних умов», «особлива увага має приділятися розробці та застосуванню надійних і достовірних показників соціальних зв'язків, участі у політичному житті, захищеності, які можна використовувати для визначення задоволеності життям» тощо) [10].

Бідність і нерівність є найбільш гострими проблемами суспільного буття, про що свідчить тематична спрямованість 42-го Всесвітнього економічного форуму «Велика трансформація: створюючи нові моделі» (Давос, Швейцарія, 2012 рік). Значна кількість учасників напередодні форуму заявила, що на форумі необхідно обговорити проблему економічної нерівності. У доповіді форуму «Глобальні ризики-2012» ця проблема (поряд з дисбалансом бюджетів) названа головним ризиком на найближчі 10 років.

Проявами нерівності є бідність і соціальне виключення. Бідність визначається як неможливість через брак коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Соціальне виключення є відносно новою концепцією, що наразі не має універсального визначення, хоча протягом десятиліть вона розвивалась паралельно з ідеями забезпечення соціальних прав і підвищення добробуту населення ЄС. У 1974 р. Рене Ленуар (державний секретар з соціальних питань у уряді Франції, який очолював Жак

Ширак) визначив соціально виключені групи як групи людей із усіх соціальних категорій, які не були охоплені системою соціального захисту. До них належали люди з розумовою або фізичною інвалідністю, схильні до суїциду, літні люди з інвалідністю, діти, які зазнали насильства, споживачі наркотиків, правопорушники, батьки-одиначки, сім'ї з декількома проблемами, маргінальні, асоціальні особи тощо. ЄС визначає соціальне виключення як процес, за якого окремі групи населення або окремі люди не мають можливості повною мірою брати участь у суспільному житті внаслідок своєї бідності, відсутності базових знань і можливостей, або в результаті дискримінації. Соціальне виключення є проявом прямого порушення базових прав людини (на труд, якісну освіту, доступ до медичних послуг, на прийнятний рівень життя, на доступ до культурного надбання, на захист своїх інтересів і загалом на участь в економічному, соціальному, культурному, політичному житті) та ознакою низького рівня людського розвитку в країні [3].

У 2009 р. у Сербії, Україні, Казахстані, Таджикистані, Молдові та колишній Югославській Республіці Македонії було проведено опитування з соціального виключення з метою отримання даних про його масштаби та детермінанти (у кожній країні були проведено 2 700 інтерв'ю). Соціальне виключення розглядалось як явище, яке є наслідком нерівності щодо: 1) доступу до економічних ресурсів, освіти та зайнятості, 2) доступності та якості соціальних послуг, 3) політичної, культурної та суспільної участі. За результатами опитування та здійсненого аналізу виявилось, що в середньому близько 35% населення має досвід соціального виключення (цей показник коливався від 12% у Македонії до 72% у Таджикистані) [6]. Характеристики соціального виключення у цих країнах є схожими. У всіх зазначених країнах соціальне виключення є найвищим серед людей похилого віку, 42% дітей і 35% молоді (віком 15 – 29 років) живуть у сім'ях, що мають досвід соціального виключення. Частка соціально виключених дітей є особливо високою у Таджикистані (73%) і в Республіці Молдова (47%). Частка людей, які виявилися соціально виключеними в сільській місцевості, майже в чотири рази вища, ніж у містах [6].

В Україні у стані гострого соціального виключення знаходяться 38% домогосподарств. Соціальне виключення через низькі доходи відчувають насамперед діти до 16 років і літні особи віком 80 років і старші. Загалом сім'ї з неповнолітніми дітьми стикаються з більш високими ризиками соціального виключення через бідність. Надзвичайно високі ризики соціального виключення характерні для багатодітних сімей і для пенсіонерів (у 2,2 рази вищі порівняно із середніми показниками та в 2,5 рази вищі порівняно із родинами, які складаються з осіб працездатного віку) [5]. Соціальне виключення за економічним виміром (бідність) відчуває близько чверті населення України (за національною межею бідності у 2010 р. знаходилось 24,1% населення, тобто майже 11 млн осіб). Частка населення, чие добове споживання є нижчим 5 дол. США за паритетом купівельної спроможності у 2010 р. складала 2,5% (у 2000 р. майже 12%) [8]. Протягом останніх двох років майже

півтора мільйони людей вийшли зі стану бідності за абсолютним критерієм (вартість їх середньодушового споживання перевищила розмір прожиткового мінімуму). Зниження рівня відносної бідності відбувається за рахунок покращення ситуації серед сімей з дітьми – цей показник зменшився до 31,7% і серед працюючих – до 19,8% (дані за 9 місяців 2011 р.). Багатодітні родини мають найвищі ризики бідності: рівень бідності у 2,2 рази перевищує середнє по країні значення [4].

За Конституцією Україна є демократичною, соціальною, правовою державою; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Розвинене громадянське суспільство має брати участь у державному управлінні та місцевому самоврядуванні, у свою чергу, державні органи мають створити належні умови для забезпечення участі громадян у процесах стратегічного планування. Функціонування різних моделей демократії участі у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є запорукою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку [7]. Це обумовлює необхідність визначення підходів до розроблення (за широкою участю громадянського суспільства, насамперед уразливих груп населення) та реалізації стратегічних документів нового типу, спрямованих на соціальне включення.

У країнах ЄС обов'язковим видом стратегічного планування є Національні плани дій щодо соціального включення. ЄС визначає соціальне включення як процес, що забезпечує для тих, хто має ризик бідності та соціального виключення, можливості та ресурси, необхідні для досягнення такого рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам у суспільстві, у якому вони живуть того та для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті [9]. Соціальне включення з використанням підходу, що базується на правах людини, надає більш широкі можливості для участі у процесі прийняття рішень, що впливають на суспільне життя, та розширює доступ до основних соціальних благ. Процес соціального включення є своєрідним «перерозподілом соціальних можливостей» серед усіх верств населення, що посилює зв'язок між принципами рівності та недискримінації, а також розширює можливості для вразливих груп населення. З цієї позиції процес стратегічного планування, спрямованого на соціальне включення, передбачає: виокремлення основних соціально виключених груп населення за чотирма вимірами (економічний, соціальний, політичний, культурний); виявлення основних причин соціального виключення (серед яких дискримінаційні дії, недосконалість відповідної політики та інститутів, структурні недоліки); розроблення стратегічних завдань і заходів для інтеграції таких груп у громадянські інститути та соціальні мережі. Соціальне включення є достатньо складним процесом виходу зі стану со-

ціального виключення, що означає усунення бар'єрів у широкому сенсі, тобто бар'єрів на шляху до участі й доступу до ресурсів та можливостей.

Нові соціальні ініціативи, запропоновані Президентом України, слугуватимуть своєрідним орієнтиром для встановлення пріоритетів у процесі стратегічного планування розвитку соціальної сфери. Ці ініціативи структуровані за чотирма основними напрямками: 1) відновлення довіри суспільства до державної політики, спрямованої на покращення життя громадян, відновлення основоположного принципу соціальної справедливості; 2) комплексне перетворення підходів до оплати праці, податків і соціального страхування, запровадження механізмів розподілу результатів економічної діяльності, які б стримували подальшу соціальну та економічну поляризацію суспільства, піднімали рівень доходів працюючого населення та соціальне забезпечення вразливих верств; 3) модернізація сфери соціального забезпечення, перехід від безсистемних виплат до адресної допомоги та соціальних послуг, які відповідають потребам конкретної людини та сім'ї; сприяння соціальному залученню людей з обмеженими можливостями; 4) сприяння ефективній зайнятості та створення нових робочих місць [2].

ВИСНОВКИ

Система взаємозв'язку між економічною політикою і добробутом суспільства в розвинених країнах закладається в системі стратегічних і програмних документів цих країн, а у процесі планування велика увага приділяється подоланню таких негативних суспільних явищ, як бідність, нерівність, соціальне виключення. Соціальне виключення є багатовимірним феноменом, який можна і потрібно вимірювати та враховувати у процесі стратегічного планування. Соціальне включення (процес подолання соціального виключення) потребує визначення комплексних підходів, орієнтованих на розв'язання існуючих у суспільстві проблем. Розвиток соціально-економічної системи певною мірою залежить від політичних і стратегічних рішень та стану урахування забезпечення прав людини у процесі планування (що має забезпечити суспільну підтримку виконання стратегічних завдань) та спроможності інститутів державного управління забезпечити процес їх виконання відповідно до наявного ресурсного забезпечення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, необхідним є запровадження стратегічного планування, спрямованого на соціальне включення, відповідно до існуючої у країнах ЄС практики. Країни – кандидати до вступу в ЄС протягом певного «підготовчого» періоду в 2004 р. були зобов'язані розробляти та впроваджувати Національні плани дій із соціального включення. Також запровадження системи моніторингу процесів соціального включення сприятиме підтвердженню намірів щодо забезпечення прав людини, що сприятиме прозорості та відкритості діяльності уряду, його підзвітності, що послабить тенденцію дискредитації урядової політики (особливо на фоні

кризи довіри суспільства до влади, яка спостерігається в Україні останнім часом). Темпи суспільного розвитку та соціальна злагода значною мірою залежать від здатності держави забезпечити не тільки стає економічне зростання, але і соціальну справедливість. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Соціальні ініціативи. Виступ Президента України В. Ф. Януковича на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України 7 березня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/23275.html>
3. Доклад о человеческом развитии «Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех» / ПРООН, Нью-Йорк, 2011. – 176 с.
4. Національна добровільна презентація «Сприяння виробничим потужностям, зайнятості та гідній праці з метою викорінення бідності у контексті всеохоплюючого, сталого і справедливого економічного зростання на всіх рівнях для досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/en/ecosoc/newfunct/pdf/unecosoc-nvp_ukraine_2012.pdf
5. Національна доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального включення» / ПРООН в Україні. – К. : Вид-во «КІС», 2011. – 123 с.
6. Регіональна Доповідь про людський розвиток «Від трансформації – до суспільства для всіх» / ПРООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europeandcis.undp.org/home/show/BCD10F8F-F203-1EE9-BB28DEE6D70B52E1>
7. Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 року № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012/>
8. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна. 2010 / Національна доповідь / Е. М. Лібанова, І. В. Крючкова, Л. А. Мусіна та ін./ Міністерство економіки України. – К. : Вид-во «КІС», 2010. – 107 с.
9. European Commission. Joint Report on Social inclusion. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/situation_in_europe/c10616_en.htm
10. Report of International Commission on Measurement of Economic Performance and Social Progress. Chair : J. Stiglitz. Adviser : A. Sen. Coordinator : J.P. Fitoussi. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>